

УДК 111:141.319.8:[1:316]

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.60.299628>

Мелякова Юлія Василівна, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: melyak770828@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0200-1141

Коваленко Інна Ігорівна, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3156-9254

Кальницький Едуард Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

ЗАГРОЗА – ЗБИТОК – ЗАХИСТ: АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РИЗОМОРФНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Дане дослідження містить онтологічний аналіз буття суб'єкта в реаліях відкритого, нестабільного, гетерогенного простору, що вимагає від суб'єкта нових здібностей та якостей, які дозволять йому вижити й адаптуватися. Травматичний соціальний досвід сучасного покоління відображено у тріаді антропологічних аспектів його гібридного існування: загроза – збиток – захист. Загроза постає як перманентна. Збиток виражається у втраті людиною ідентичності, соціальності та суб'єктивності. Захист корелює з тілесністю, мобільністю та кочівництвом.

Ключові слова: *перманентна загроза, досвід збитку, номадизм, кочівництво, міграція, мережевий простір, ризоморфний простір, агент, мобільний аскетизм, трагізм, захист.*

Постановка проблеми. Сучасна європейська цивілізація, особливо не-благополучні її локації та спільноти, глибоко трагічні, і цей трагізм має свої характерні риси. Покоління першої чверті ХХІ ст. зазнає деформації соціаль-

ності та суб'єктності, освоює нетипові способи взаємодії та самореалізації, переживає драму відчуженості та кочівництва.

В антропологічному ракурсі можна позначити тріаду трагічних аспектів буття сучасного суб'єкта: *загроза – збиток – захист*. Вони закономірно пов'язані та взаємозумовлені. Людина існує під постійною *загрозою* бути вигнаною, незатребуваною, безробітною, бездомною, інфікованою чи загиблою. При цьому дані погрози не походять від влади, але провокуються і допускаються нею. Життя в нескінченному стресі породжує в людині *досвід збитку*, він травматичний у ментальному, психічному та практичному сенсі. *Збиток* проявляється як на суб'єктивному, так і на колективному рівнях. Він змушує своїх носіїв шукати *захисту*.

Усупереч звичному очікуванню захисту зверху – з боку державних інституцій та органів, сучасний суб'єкт не може розраховувати на захист своїх індивідуальних і, особливо, колективних прав з боку легального чи нелегального статусного покровителя, на якого він міг сподіватися відповідно до принципів патримоніальної системи. Сингулярна реальність усіх сфер змушує сепарованих агентів до самостійного пошуку безпеки у вигляді тих чи інших соціальних практик. Як правило, ними виступають різні форми аскетизму або часткового відчуження, що дозволяють, однак, агенту брати формальну участь у житті навколишнього світу за допомогою вербальних та невербальних засобів, фізичної або віртуальної взаємодії. Одній із таких практик – *номадизму* – у цьому дослідженні приділяється значної уваги. Номадизм («кочівництво») розглядається тут як загальний онтологічний концепт поведінки людини в умовах безсистемної, анархічної, нестабільної, динамічної та гетерогенної реальності, що уособлює поле безмежних можливостей та безмежних бажань.

Наукову *актуальність* статті становить антропологічний дискурс збитку, що розгортається в екзистенційному контексті пунктирного існування потенційного кочівника. Феномен кочівництва замикає на себе і *стан збитку*, і *стан захисту* суб'єкта, знімаючи антагонізм між ними та синтезуючи в перманентному русі травму очікування смерті та втечі від неї.

Методологічний зміст номадичної теорії про сингулярність і мобільність буття сучасного суб'єкта полягає в тому, що ця теорія свідчить про зміну парадигм на рубежі другого і третього десятиліть ХХІ ст., а саме відхід від комунікативної парадигми до парадигми перформативної, у рамках якої і розвивається ідея номадизму. Кочовий спосіб буття (як у натуральному, так і в цифровому форматі) не є комунікативним.

Номад перебуває поза комунікативним виміром, він виявляє одну з форм аскетизму, а також байдужості до просторів свого перебування та їхніх міс-

течкових традицій, він зайнятий виживанням і нескінченною адаптацією. Безперечно, повноцінне існування кочівника сучасної цифрової цивілізації є можливим, зокрема, завдяки мережевій матриці як одній із реальностей, у яких він присутній. Цифрове кочування на сьогоднішній день – найпростіший і найпопулярніший спосіб міграції. Таким чином, феномен кочівництва вкотре демонструє перемогу перформативного існування над комунікативним у неоліберально-трансгуманістичну епоху, коли «домом буття» виступає вже не мова і діалог, а тіло й акт. Про це йдеться у статті Е. Кальницького та співавторів про фундаментальне значення сьогодні різних типів акціонізму [16].

Множинність онтологічних модусів суб'єкта свідчить про нестабільність його існування, а також гібридність онтологічного статусу сучасної цивілізації. У рамках такого підходу методологічно доречна теорія агентності, що використовується в дослідженні; у ній йдеться про зміну концепту суб'єктності і відмінні особливості агента порівняно з суб'єктом. Саме агент, а не суб'єкт кочує креативними просторами та спільнотами, одиничний, сепарований, незалежний, але вразливий. Суб'єкт залишився в минулому, вічний носій своєї історії та культури, що несе їхній зміст у власній пам'яті та ідентичності; йому було від чиєї особи комунікувати і в який контекст бути інтегрованим. Агент мовчазний, перформативний, анонімний та дезінтегрований.

Методологічну концептуальність дискурсу збитку задає також категорія «ризом», або «ризоморфна реальність», вона відповідає мережевому принципу структуризації та наповнення простору. Ризоморфна структура, як і будь-яка мережева структура, є відкритою, однак, на відміну від цифрової мережевої структури, не є комунікативною. Ризоматичні соціальні структури помітно виражені в номадичних траєкторіях географічних та цифрових мігрантів. Ризома як траєкторія активності відображає принцип делокалізації відчуженого агента-кочівника, особливо оскільки сама перебуває в безперервному русі.

Сингулярність, номадизм, мобільність сучасної реальності створюють у людини враження безмежності можливостей, що стоять перед нею, тим більше, що основним її двигуном є бажання. Проте потенційність реалізації можливостей та задоволення бажань ілюзорна. По-справжньому реальним є лише досвід збитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Антропологічний наратив щодо проблеми збитку та захисту вибудовується в цій роботі на теоретичній базі шизоаналізу Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, а точніше, на номадичному їх проєкті [9]. Принципи кочівницької стратегії, аскетизму та номадичного складання (зібрання) у Дельоза виступають універсальним методологічним прийомом пояснення та розуміння життя в мережевих структурах. Розглянуті Дельозом

атрибути номадизму, такі як ризоморфність, аскетизм, войовничість, динамічність, пунктирність, характеризують у цілому спосіб буття суб'єкта в усіх різномірних просторах сучасної цивілізації.

Своєю чергою, як такий термін «номадизм» використовувався й іншими європейськими теоретиками (М. Маклюеном [20], Р. Флоридою [11], Т. Нейлом [22], Дж. Уррі [24]) переважно як характеристика існування креативного суб'єкта або цілого класу в інформаційному просторі або безпосередньо цифровому середовищі.

Політичний аспект ризоморфної реальності, що стосується нового типу взаємин у ній суб'єкта і влади, названого «новим анархізмом», представлено в роботі американського вченого Т. Мейя [19]. На його погляд, ризомна структура особливим чином поєднує макро- і мікроекономіку.

Як один із проявів індивідуального та групового збитку агентів ризоморфного простору наведено феномен прекарності, який отримав найбільш глибокий аналіз у теорії політичного перформативного акціонізму американської вченої Дж. Батлер [2].

Онтологічну картину трансформативного, динамічного та «вислизуючого» світу добре представлено у З. Баумана [1] через категорію та теорію «плинної сучасності», ця картина виходить далеко за межі мережевого простору.

Проблема глобальної та перманентної військової загрози, а також пов'язана з нею проблема безпеки отримали глибоке розроблення в роботах американського автора С. Ньюмана [23], а також українських авторів О. Данильяна, О. Дзьобаня та Ю. Калиновського [4; 14].

Мета дослідження: проаналізувати особливості існування людини в сучасній реальності та знайдені нею способи самозбереження та самореалізації в ній, зосередившись на досі не досліджених аспектах фізичного та духовного збитку, пов'язаного з перманентною загрозою її життю, благополуччю, здоров'ю, пам'яті та бажанням.

Виклад основного матеріалу.

Загроза. Сучасний світ є сукупністю різного масштабу мультиполярних систем, в основі яких лежить не ідеологічна їхня визначеність, а баланс економічних бажань та інтересів. Відійшли в минуле традиційні бінарні опозиції, які спрямовували суспільну думку та геополітичні картографії.

На передньому плані світової політичної сцени перебувають фантоми – національні уряди, що представляють формальну владу недіючих державних інститутів, які насправді зберігаються заради ілюзії традиційної міжнародної структури та порядку, тоді як фактична наддержавна глобальна влада перебуває за лаштунками. Варто зауважити, що, на думку М. Фуко [12], влада – це не тільки пригнічуюча, а й продуктивна сила, яка виробляє суб'єктів. Кожен

тип влади передбачає самовизначення та самосвідомість, тобто міру та спосіб прояву сутності суб'єкта, що є продуктом тих чи інших практик і відносин, включаючи відносини влади. Тому очевидно, що разом із типом влади змінюється і концепт суб'єктності.

З погляду американського вченого Т. Мейя [19], вище сказане про суб'єкта та владу ініціює новий тип анархізму, названий постструктуралістським. Соціальний, політичний, економічний, культурний простори переплітаються в ризоморфній мережі, що не має центральної точки чи вузла, з якого як із джерела походила б влада. Оскільки влада дисперсна і пронизує все соціальне тіло, то й анархічний опір владі (у якому тільки і формується суб'єкт) також повинен мати такий само мережевий характер, фокусуючись на конкретних переплетеннях і точках, де влада стає пригнічуючою силою (насильством). Ризомна макромережа влади породжує макрополітику, яка протистоїть суб'єкту не лише на політичному та економічному, але водночас на епістемологічному, психологічному, лінгвістичному, релігійному, етичному, сексуальному, соціальному, інформаційному рівнях.

Різому при цьому слід розуміти, як образ соціального простору. «Вона зроблена не з одиниць, а з вимірів, чи, скоріш, із рухливих напрямів», – писали Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі [9]. Так, розуміння і практика рухаються від грандіозних макрополітичних наративів у бік мікрополітики – миттєвої волі, інтересу та бажання тих, хто творить політику, тобто двох сил, що протистоять одна одній, – влади та суспільного суб'єкта. Як приклад Ж. Дельоз наводить 1968 р., коли у Франції вистачало метушні, жестів, слів та ілюзій, проте важливо було лише те, що суспільство раптом побачило: «у ньому є щось нестерпне і можливість чогось іншого» [7, р. 233–236]. Як вважає філософ, це був колективний феномен із розряду «дайте мені можливого, бо я задихнуся». Можна розглядати це як прояв анархізму. Можливого немає задалегідь, його створює подія. Подія породжує інший спосіб життя, вона виробляє нову суб'єктивність (у значенні: нове ставлення до тіла, часу, сім'ї, середовища, роботи, культури, влади).

На думку американського філософа С. Ньюмена [23], правильніше розглядати анархічний опір як вияв війни: поле множинних битв, стратегій, локалізованих практик, тимчасових невдач і зрад – безперервний антагонізм без обіцянки остаточної перемоги.

Війна – один із модусів існування суспільства та людини – онтологічна загроза благополуччю та життю – потенційна можливість смерті. Застосування в ході сучасної війни переважно високоточної зброї, атакування дронами, а також терористичні методи ведення війни, що ґрунтуються на факторі раптовості, роблять вогневу загрозу перманентною. Локалізовані та очікувані

зіткнення на полі бою, фронтальне лобове протистояння супротивників у гарячих точках більше не у пріоритеті військової тактики. Крім того, війни є ефективним засобом вирішення економічних і політичних проблем наднаціонального характеру, що набули своєї головної функції як процес, а не бажаний результат. Тому війни сьогодні мають пролонгований характер, а іноді просто нескінченні. Вони ведуться не заради перемоги. Основні їхні цілі – взаємне задоволення інтересів та взаємна комерційна вигода сторін – досягаються у ході війни, а не за її підсумками, тобто метою є сама війна. Такі економічно «виправдані» війни стають безперервною реальністю і способом буття мільйонів людей, які навчаються жити в перманентному стресі, депресії та страху ймовірної загибелі.

Невизначеність та одночасна невідворотність загрози в поєднанні з особистою безпорадністю людини характерні також для існування її в епідемічних (пандемічних) просторах [17, р. 56–59]. Як війна, так і епідемія вимагають розчленування спільнот, суворої індивідуальної ізоляції, уникнення великих скупчень людей, готовності до територіальної мобільності, самозабезпечення, змушують до переходу на дистанційний формат життя та віртуального задоволення всіх своїх потреб та здійснення прав – інформаційних, комунікативних, освітніх, духовних та ін.

В умовах перманентної загрози небезпека не локалізована у просторі та часі, вона розсіяна та непередбачувана. Фактор постійної небезпеки перетворює життя людини на безперервний стрес і стан уразливості, вийти з яких вона не здатна. Усе її існування є переживанням власної ущербності й гострого бажання позбутися загрози і страху. Екзистенційне бажання екстраполюється як у раціональні, так і в несвідомі матеріальні та ментальні форми самозбереження: від правового захисту, вакцинування та медитацій до безпосередньої втечі від небезпеки у вигляді фізичного чи цифрового кочівництва – географічної міграції та життя в Мережі.

Ж. Дельоз [9], вибудовуючи свою парадигму мережевої методології, називає мережевих кочівників («номадів») «бажаючими машинами», просторовий площинний розподіл яких на певній «поверхні» являє собою складання мегамашини бажань – «орду», що прийшла на зміну інституту держави. Англійський філософ Т. Нейл [22, р. 16] розмірковує про номадичні структури в контексті мікрополітичних тенденцій. Номадичне збирання – це не фіксоване в якомусь просторі об'єднання чи співробітництво. Воно не просто стверджує хаос неоднорідності чи якісної відмінності; воно конститує колективний устрій, у якому всі елементи та агенти однаково задіяно у процесі трансформації. У всіх сферах – науці, мистецтві, політиці – кочові збирання є тим, що створює щось нове чи революційне для свого часу.

Пізніше мова піде про феномен онтологічного збитку, суть якого буде розкрито, у тому числі, за допомогою звернення до номадичного проекту Дельоза [9]. На цьому етапі звернення до дискурсу кочівництва пов'язано з розумінням нами *життя під постійною загрозою як перманентної війни*, а номада – як війна.

Канадським ученим М. Маклюєном, що був відомий у 60-ті рр. ХХ ст. як теоретик засобів комунікації [20], був уведений термін «новий номадизм», а також «номад» у значенні метафоричного образу мобільного суб'єкта (із початку ще не цифрового кочівника), який тотожний давнім збирачам і відрізняється від них лише об'єктом свого прагнення, чим виступають не дикі злаки і коріння рослин, а інформація. При цьому, враховуючи щогодинне ускладнення інформаційних процесів, усе складніше стає контролювати походження, зміст, обмін та вплив інформації, особливо приватного характеру [3, р. 28].

Своєю чергою, для Дельоза та Гваттарі [6] номад – це «воїн вільної думки», «озброєний» інформацією, яка трансформується у знання, він здатний вирішити вічний конфлікт між державною владою та вільною особистістю. Динамічно розвиваючись, номадизм знаходить втілення як у світових, детериторіалізованих, інтернаціональних і міжкультурних практиках «кочування», так і в локальних просторах окремих міст.

Як у геометричному, так і в соціальному горизонтах ключовими атрибутами номадизму, що роблять його актуальною гуманітарною парадигмою, є ризомність, аструктурність та ацентрованість, пристосованість існувати в мережному просторі. Пунктирне існування сучасного суб'єкта все ж таки зумовлено певними мотивами, і основним із них є бажання уникнути загрози та можливого збитку. Дельоз [9] робить персоніфіковане *бажання* визначальною ознакою номадів і головним фактором їхньої життєздатності. Саме бажання дозволяє уявляти їх позбавленими духовності, але такими, що володіють волею до протистояння системі. Такою системою є держава. Простір, де вони мешкають, на відміну від держави, має відкритий характер. Якщо держава утримує та привласнює території за допомогою встановлення кордонів, сегментації свого простору, то одиничний кочівник – через безперервне переміщення, відкриття все нових і нових для себе територій та їхнього освоєння. При цьому кочівник не прикріплюється до поверхні, якою переміщується, він збагачується досвідом і задовольняє бажання самозберегтися, тимчасово уникнувши загрози.

Мілітаристські тенденції в поведінці номада пояснюються його постійною готовністю до самозахисту та експансії, однак вони мають суттєві особливості, добре донесені Дельозом [9]. «Орда» кочівників є не армією, а воїнством.

Війна як така зазвичай виступає функцією держави. Звичайно, що війни ведуть між собою держави та їхні коаліції. Однак номад як воїн веде свою війну з апаратом держави, з її армією. Армія держави складається із солдатів, але не воїнів; вона типізує й уніфікує воїнів, поглинаючи їхню унікальність і волю. При цьому, на думку філософа, війна є сутністю номадизму, адже подію протистояння, тобто «машину війни», пов'язану із загрозою життю, неможливо регламентувати, підкорити інструкції, статуту, команді, наказу, стратегії.

Дельоз також виявляє чітку різницю між воїном і військовослужбовцем в аспекті служіння. Фігура воїна постає як автономна самостійна одиниця, на підтвердження чого філософ наводить приклади з історії: мандрівні античні герої, середньовічні лицарі хрестових походів. Вони не лише «кочують», але часто протидіють владі, царю. Конфлікт державної влади з воїнством запрограмований самою їхньою природою. Об'єднання одиниць, їхнє захоплення й утримання, що властиві державі, вступають у конфлікт та суперечність із мобільністю та автономією воїна. Подібність воїна та кочівника в тому, що вони обоє протистоять державі, будучи опонентами стабільної структури.

Також Дельозу уявляються взаємовиключними держава та війна у традиційному її розумінні, оскільки війни часто загрожують виснаженням та загибеллю тих чи інших держав. До того ж, згідно з відомим висловом теоретика війни К. фон Клаузевіца, війна має місце бути тоді, коли вичерпано політичні засоби, тобто коли держава безсила. Ця позиція підтверджується справжнім станом справ на світовій сцені: перманентна глобальна війна стає альтернативою конкурентної боротьби сильних самостійних держав. Фактично це можна вважати війною поодиноких кочових суб'єктів зі світовою владою, а не міждержавним конфліктом. При цьому номадизм – єдина форма існування за умов потенційної загрози.

Оскільки діяльність номада має експансійний характер і пов'язана з постійним розширенням простору, то природним способом його буття є війна як боротьба за самозбереження. Свого часу класична держава як мегамашина влади прагнула поглинути номада-воїна і перетворити війну армій на організований, регламентований та кодифікований процес. Непоглиненість воїна державою, його автономність сьогодні породжують такого роду явища як бандитизм, хакерство, цифрове кочівництво, міграція, екстремізм, тероризм та ін. На відміну від держави, кочівник не збирає територію, він тимчасово закріплює за собою малу її частину, що дає можливість існувати без загрози для життя. Дельоз [9, р. 355–356] зазначає, що в «машині війни» сполучаються всі постаті номадизму, тобто постаті, пристосовані до життя в мережевій структурі – кочівник, воїн, бандит, мігрант. Війна спустошує простір, на якому вона розгортається, робить його порожнім, відкритим, позбавленим гли-

бини родинних зв'язків та ієрархії соціальної структури, правових та адміністративних алгоритмів функціонування. Війна розбиває стійкі збирання суб'єктів на одиничності та множинності.

Таким чином, людина на фізичному, психічному та ментальному рівнях втілює в собі гостре бажання уникнути загрози та зберегти якщо не свою цілісність та історичність (генезис, спорідненість, культуру), то хоча б своє тіло. Незадоволеність цього бажання викликає страждання, наділяє досвідом шкоди. У сьогоденнішому ризоморфному світі як небезпека, так і ущербність змінили свій характер, стали невловимі, не локалізовані, а глобальні, невідзначені, потенційні. Реальність привчає людину до наступного: загрози такі, що вона має звикнути з ними жити. Вони не минуші, вони – її спосіб існування, особливо в умовах тотальної діджиталізації суспільства [5]. Ту чи іншу мобільність у життя людини може внести тільки вона сама, щоб лавірувати між загрозами.

Традиційно основну загрозу для цивілізованої людини (суспільства) несли репресивні влади, режим, держава, що створюють рамки та встановлюють паноптичний контроль за її життям. У другій половині ХХ ст. відбувся перехід від практик стеження та дисципліни до режиму нагляду та контролю. На думку Дельоза, нові суспільства більше не діють шляхом обмеження людей, а діють за допомогою постійного контролю та миттєвої комунікації [8]. Суспільство контролю нагадує шосе, що не обмежує людину, проте керує її рухом та доступними варіантами напрямків. На сьогоденній день реалії соціального, господарського та духовного, мирного та військового життя такі, що головною небезпекою для людини виступають потенційні зовнішні загрози безробіття, злиднів, незатребуваності, самотності, відчуженості, епідемії, загибелі, еміграції, надто глобальний відкритий простір можливостей. Ключовою трагедією людини є не надмірна підконтрольність і залежність, а навпаки, сакраментальна непотрібність при ненав'язливих формах цифрового контролю [18, р. 221]. Так, умовами виживання та адаптації суб'єкта в постпаноптичному світі є маргіналізація, формалізація будь-яких зв'язків, мобільне кочування, вимушена ізоляція та різні форми ескапізму.

Збиток. Новітні умови життя та пов'язані з ними потрясіння для людини не можуть не позначатися на онтології агента (у минулому – суб'єкта). Перш ніж зануритись у риторику про збиток від номадизму, спробуймо уявити загальну трагедію ХХІ ст. в соціальному, антропологічному та онтологічному її аспектах. Особливо сучасна молодь розчавлена сьогодні економічною системою, яка відводить їй дедалі більш ненадійне місце. Молоді люди підда-

ються ментальному маніпулюванню через формування типологізованої мас-медійної суб'єктивності.

Як психоаналітик Гваттарі [15; 25] зазначає «екологічну кризу» або «дисбаланс» на планеті, що розглядається ним у трьох екологічних регістрах: навколишнього середовища (рослинна екологія), суспільних відносин (соціальна екологія) та людської суб'єктивності (духовна екологія). Потрясіння, що відбуваються в цих сферах, загрожують усім модусам життя людини – як індивідуальним, так і колективним. Мережі родинних стосунків схильні скорочуватися до мінімуму. Сімейне й подружнє життя формалізується, стандартизується та «костеніє». Сусідські відносини зводяться до найгірших своїх проявів. Прогресує інфантилізація. Туризм, наприклад, найчастіше зводиться до подорожі дома. Активний час людини, що звільнився в результаті інформатизації праці та побуту, витрачається на самотність, депресію, пасивний відпочинок і пошуки роботи.

Суспільна екософія полягає в розвитку конкретних практик, націлених на модифікацію способів співіснування в парі, у сім'ї, у міському контексті, у трудовому колективі. Виникає необхідність реконструювати сукупність способів буття-в-групі. І це передбачає не лише комунікаційні інтервенції, а й екзистенційні мутації на мікросоціальному рівні та в інституційному масштабі. Ментальна екософія призводить до зміни ставлення суб'єкта до тіла, фантазму, часу, що минає, до «таємниць» життя і смерті.

Наприкінці 70-х Фуко [13], який назвав медицину «біополітичною стратегією», прозорливо передбачав загрозу у зв'язку зі зростанням значення тіла та його потреб в умовах диджиталізації, віддаленої зайнятості та самопідприємництва. Сучасні футурологи також зазначають, що медико-фармакологічний комплекс, який зараз посів чільну позицію, виконує ту функцію, яку зазвичай виконував військово-промисловий. Існують навіть прогнози встановлення солідаризму – режиму «медичного фашизму», який дуже близький до традиційної диктатури і характеризується відсутністю реальної демократії та жорсткою незмінюваністю глобальної влади, яка керуватиме масами через ІТ-технології. Постконституційний світ, у якому ми вже фактично перебуваємо за відсутності реальної демократії, є кроком на шляху до так званого шостого технологічного устрою, в якому пануватиме Штучний Інтелект. Його значну частину складатиме віртуальна реальність, де можна буде створювати робочі місця, вести комунікацію, здійснювати управління, освіту, розваги – така собі ера переможного кіберпанку [21, р. 14].

Будь-яка епоха і культура, що її наповнює, містить у собі трагізм, притаманний одній тільки їй. Цей трагізм пов'язано з усвідомленою загрозою та соціальною жертвою, принесеною абстрактним суб'єктом та цілим поколінням.

Зовнішність трагізму першої половини XXI ст. має особливі риси. Він не схожий на трагізм самодержавства, тоталітаризму чи трансформаційного суспільства. Сучасний трагізм виснажливо нескінченний, перманентний і глобальний. У ньому формуються нова соціальність у вигляді спільноти і нова суб'єктність у вигляді агентності [21]. Безперечно, кожна історична форма трагізму зумовлена тими чи іншими об'єктивними обставинами: політичними режимами, війнами, економічними кризами, репресіями, трудовими відносинами, рівнем технологій, освіти тощо.

Має свої об'єктивні підстави і сучасний трагізм – це цифровізація та пов'язані з нею збочення соціальних процесів (поведінки, взаємодії, комунікації, зайнятості, міграції, підпорядкування, родинної спорідненості тощо). Зрештою, будь-яка форма трагізму є переживанням *загрози*, пов'язаної з цим особистою *ущербності* і, як наслідок, *невдоволення собою*. Як суспільне явище трагізм являє собою тотальне, масове переживання загрози і збитку переважною більшістю представників соціуму. Конкретними проявами трагізму виступають, зокрема, такі сучасні явища, як прекарність та номадизм. Таким проблемам приділено велику увагу в науковому дискурсі.

У стані перманентної мобільності, віртуальної та фізичної, існування сучасної людини можна назвати пунктирним. Такий асоціальний спосіб існування супроводжується духовним мінімалізмом агента, а загублена стійкість та соціальна самотність – втратою його ідентичності. Мінімізується залежність особи від людей, місць, історії, спорідненості, пам'яті; відбувається розрив духовних «артерій»; своє походження і спадщину людина замикає на саму себе, вибудовуючи особистий автономний простір і ризомну траєкторію активності в сингулярному світі. Екзистенційна філософія назвала б це втратою сенсу існування, проте метамодерн бачить сенси зовсім не в холистичному супідпорядкуванні та діалектичній приналежності частини цілому. Травма сучасного агента не у відчуженості як такій, а в абсолютній відсутності можливості його впливу на ситуацію.

Сьогодні в соціальній філософії, зокрема в аспекті трудових і правових відносин, цей феномен уразливості та безпорадності суб'єкта отримав найменування «прекарність» і статус одного з найбільш травматичних суспільних явищ, оскільки охоплює найповноцінніших і найжиттєздатніших представників соціуму, що позбавлені повної та гарантованої зайнятості [2]. При цьому в європейських країнах спостерігається той самий, що й у зонах злиднів, принцип соціальної напруги разом із хронічним безробіттям та маргіналізацією значної частини працездатного населення – позаштатних робітників – прекаріїв – класу знецінених та вразливих. У середовищі прекаріату основним місцем тілесної комунікації стають загальні географічні й віртуальні локації

як точки перетину інтересів окремих індивідів та їхнього співробітництва, а основним способом комунікації – перформанс, чи перформативний акт. Саме перформативізм із його принципами процесуальності, радикальності, ситуативного акціонізму, публічності та тілесної присутності робить виправданим звернення до практики номадизму як до спорідненої йому з онтологічної точки зору активності людини [16].

Травматичний досвід прекаріату значною мірою став причиною метамодерністського ескапізму, який уже не нагадує екзистенційний ескапізм як романтичну реакцію на смисловтрату, але також являє собою втечу від реальності в інореальність. Такою інореальністю тепер є цифровий вимір, а «біженцями» – цифрові кочівники – номади.

Як такий номадизм – це спосіб життя, що вимагає розриву з будь-якою укоріненістю, статичністю, прив'язаністю, – нескінченний рух, кочівництво – термін, що виник у гуманітарному дискурсі нещодавно і став трендовим завдяки Дельозу і Гваттарі. Це те, що протистоїть усілякій осілості, оскільки будь-які топоси для нього є лише пунктами ризомного шляху і цим шляхом визначаються. Хоча номадизм охоплює досить широке коло явищ, сьогодні за ним закріпилося значення саме цифрового кочівництва – блукання в медійному просторі, у кіберреальності, оскільки як реальна соціальна практика він можливий саме завдяки «кочовим технологіям» (QR-коди, мобільні додатки, девайси), «кочовій інфраструктури» і в цілому «віртуальному простору як інтерфейсу, що відповідає інтуїтивному розумінню людини» [14, р. 88].

«Digital nomads» – люди, які у процесі своєї професійної діяльності, навчання, творчості чи дозвілля не прив'язані до будь-якого певного місця завдяки використанню інтернет-технологій та мобільного зв'язку; вони змінюють географію, фізичну присутність, рід діяльності, реальну особистість, соціальні ролі; освоюють нові для себе професійні, підприємницькі, освітні, оздоровчі, творчі та інші практики, реалізуючи так звану діяльність на ходу. Ураховуючи активність та впливовість цієї соціальної категорії, Дж. Уррі [24] розцінює номадизм як появу чергового класу під назвою «новий мобілітет», який здобуває перемогу над територіальністю, осілістю та его-ідентичністю.

Номадологічна риторика на сьогоднішній день виділяє в мережевому просторі безліч різновидів кочівників, стратифікуючи їх відповідно до галузі та роду цифрової діяльності: когнітивні номади, студентські, технокочівники, цифрові мігранти, цифрові ковбої, цифрові цигани та ін. Р. Флорида [11] назвав це співтовариство, що швидко зростає, «креативним класом». Кожна кочова категорія прагне онлайн-близькості, використовуючи для цього свої локації та «оазиси» (коворкінги, антикафе, електронні хайвеї, хаби, воркшопи, креативні простори, форуми тощо).

Простір мережевих інтеракцій позбавлено територіальності, тому присутність у ньому досить відносна. Онтологія мережного існування є гібридною, плинною, динамічною. Використовувана З. Бауманом [1] метафора «текуча», «плинна» чи «рідка» сучасність вдало характеризує стан безперервного переміщення, плавлення, перетікання, у якому відбувається побудова нової дійсності. Однією з головних рис людини текучої сучасності є близькість її до джерел невизначеності, а також здатність вислизати, віддалятися. Розмиті межі між реальним та віртуальним, аналоговим та цифровим, зовнішнім та внутрішнім, існуючим та потенційним.

Плинність не залишає не тільки особистості та суб'єктивності, а й самого тіла. Такий онтологічний ефект Дельоз і Гваттарі [9] назвали «тілом без органів», обравши для його пояснення епістемологію шизоаналізу, у рамках якої розглядають і сам номадизм, оскільки номадизм, як і світ шизоаналізу, лежить у площині бажання, тілесності та абсолюту можливостей.

Номадична реальність – реальність вислизання, де відсутній репресивний нагляд. Єдиний сенс існування в такій реальності – просто ковзати поверхнею у просторі образів. У вічному вислизанні становлення особистості не завершується, зберігається можливість стати ким і чим завгодно, обравши зовнішність, стать, статус, стиль, професію, місце проживання, біографію та ідентичність. Соціальні мережі, блоги та форуми сприяють репрезентації суб'єкта, але репрезентації частковій, фрагментарній, поверхневій.

Простір мережевих інтеракцій позбавлено територіальності, тому присутність у ньому є досить відносною. Онтологія мережного існування є гібридною, плинною, динамічною. Використовувана З. Бауманом [1] метафора «текуча» чи «рідка» сучасність вдало характеризує стан безперервного переміщення, плавлення, перетікання, де йде побудова нової дійсності. Однією з головних рис людини текучої сучасності є близькість до джерел невизначеності, а також здатність вислизати, віддалятися. Розмиті межі між реальним та віртуальним, аналоговим та цифровим, зовнішнім та внутрішнім, існуючим та потенційним.

Плинність не залишає не лише особистості та суб'єктивності, а й самого тіла. Такий онтологічний ефект Дельоз і Гваттарі [9] назвали «тілом без органів», вибравши для його пояснення епістемологію шизоаналізу, у рамках якої розглядають і сам номадизм, оскільки номадизм, як і світ шизоаналізу, лежить у площині бажання, тілесності та абсолюту можливостей.

Альтернативою суб'єктивності, соціальності, ідентичності, індивідуальності, особистості сьогодні виступає агентність. У тій чи іншій структурі – соціальній, правовій, цифровій, інформаційній – агент характеризується де-

централізованим статусом та схильністю до моделювання (часто імітаційного моделювання). Дана характеристика відрізняє соціальних агентів від соціальних сутностей (суб'єктів), що діють на макрорівні [21, р. 22]. Поняття агентності тісно пов'язано з мережевою теорією та поняттям розсіяного існування. Такий мерехтливий у своєму існуванні агент, що являє симбіоз зі своїм девайсом, безперервно рухається в ризоморфному кіберпросторі, переходячи за посиланнями та хештегами, зісковзуючи в нові й нові контексти, взаємодіючи, збагачуючись і розтрачуючи себе, перетворюючись і розвиваючись. Рух може бути будь-якої миті перервано, розірвано, агент може з легкістю перейти на іншу лінію ризоми. Як символ ризоматичної мережевої структури Дельоз [9, р. 338] наводить траву, всупереч ригідному образу дерева, бінарного та ієрархічного. Такий символ наголошує на гетерогенності, множинності, необмеженості, рівноправності зв'язків.

Показово те, що лінії вислизання свого ризоматичного шляху агент вибудовує сам, керуючись миттєвими не завжди свідомими бажаннями. Кожен новий відрізок шляху непередбачуваний. У реальності, яку конструює агент, відтворюючи себе в кіберпросторі, а також у просторах, частково зумовлених віртуальністю, – бізнесі, фінансах, освіті, він «програмує» власні бажання. Дельоз і Гваттарі [10, р. 36–38] навіть характеризують саму онлайн-діяльність людини як несвідому та називають її бажаним виробництвом, а індивіда, своєю чергою, машиною, що бажає, або машиною бажання. У капіталістичному світі ринкових відносин бажання створює реальність людського буття. Робота бажання справді подібна до промислового виробництва. Теорія просьюмеризму називає це процесом виробництва / споживання, коли споживач, висловлюючи свої бажання, сам генерує корисний йому контент вебреальності, самостійно виробляючи необхідну йому інформацію, знання, ідеї, образи, послуги, товари та речі. Бажання перетворюється на віртуальний ресурс економіки, який і задовольняє наші потреби [26, с. 47–75].

Однак збиток полягає в тому, що, узаємодіючи з простором по той бік екрану, агент, занурений у систему бажань, часто зазнає диктату неусвідомлених соціальних кодів. Агенту, який включений до медійного простору, неминуче диктується, що саме актуально бажати, хоча цей диктат і не є ультимативним. Так, наприклад, реклама індивідуального контенту мимоволі пропонує користувачеві ресурс, відбір якого заснований на його пошукових запитах та особистих даних (стать, вік, локація). Тому просьюмер – не пасивний спостерігач, а учасник циклу виробництва, він включений у процес створення контенту.

З одного боку, будь-які номадичні практики прийнято розцінювати сьогодні як тренд нового способу буття людини в матриці мережевої структури соціальності, нову форму її свободи і спосіб інтеграції. З іншого боку, кочівництво є відмовою від побудови відносин близькості та сталості, явною маргіналізацією: людина відчужує від себе спорідненість, історію, духовність, позбавляється глибини власної особистості, заміщуючи це агентними зв'язками.

Наприклад, представників «креативного класу» цифрових кочівників визнано сьогодні найефективнішими працівниками, за залучення яких борються роботодавці. Вони мають такі компетенції, як мультикультурність, мультимовність, тайм-менеджмент та вміння керувати проектами, стресостійкість, адаптивність, мобільність, здатність працювати в режимі невизначеності, мінливості та ризику, перманентна трудова активність, безперервна освіта, комунікабельність, відкритість для навчання, ІТ-компетентність, здатність до швидкого аналізу та оперування інформацією тощо. Однак для підтримки номадами своєї професійної, емоційної та фізичної активності від них потребуються навички самоорганізації та самопрезентації, а також невичерпні резерви самомотивації, що неможливо в умовах маргінальності та соціальної самотності. Крім того, насправді навички кочівництва та необхідні для цього емоційні та когнітивні ресурси притаманні далеко не всім із тих, хто змушений вести «кочовий» спосіб життя. Ще однією негативною стороною цифрового кочівництва є цифрова залежність та емоційний примітивізм відносин та станів кочових агентів, що можна назвати духовною деградацією та антропологічним збитком. Трагізм цієї ситуації спонукає цифрових кочівників до нескінченних подорожей у пошуках комфортніших локацій, до безперервної міграції.

При більш ретельному аналізі феномен номадизму видається поверненням до примітивних форм людської активності, на кшталт первісного мисливства й збиральництва, проте на даний час збиральництва не матеріальних продуктів, а інформації. Початкова тенденція до ускладнення когнітивних навичок людини одночасно обертається примітивізацією соціальних структур та міжособистісних зв'язків.

Ще одне питання, пов'язане з номадизмом, – питання глобалістичних тенденцій. Життєва тактика номада являє собою нескінченний пошук себе, самовизначення та самореалізацію. При цьому він залишається носієм своєї первісної культури, яка не може бути асимільована культурними традиціями країн та регіонів його тимчасового перебування. Де б не жив кочівник, він намагається підкреслити свою індивідуальність при збереженні нейтралітету по відношенню до культур інших спільнот та соціальних груп, де-

монструючи ввічливу байдужість до них. У той самий час він перетинає межу маргінальності, законності й локальної соціальної нормативності. Така фізична та ментальна сингулярність номада парадигмально суперечить моделі глобального світу та існування в ньому. Номад – не людина світу, вона не демонструє свою культурну ідентичність, але й не відмовляється від неї. Номад заздалегідь не визначений у побудові своєї ризоми і не підконтрольний навіть глобальній паноптичній владі. Він живе не в комунікативному просторі, він існує у просторі індивідуальної трагедії самотності, від якої шукає захисту.

Ідентичність кочівника, у значенні самоусвідомлення безперервності свого існування в часі та просторі (традиційності, спадкоємності), не можна назвати множинною ідентичністю, або поліідентичністю; він, скоріше, перебуває *за межами* ідентичності. Усі межі номада, як географічні, державні, національно-культурні, так і межі соціальних ролей, умовні. Вони долають навіть рамки та умовності капіталістичного суспільства споживання, демонструючи особливу форму мобільного та продуктивного аскетизму.

Так, Дельоз [9, р. 632] не вважає номадичний спосіб буття комунікативним. Комунікативне існування було властиво осілим суб'єктам соціально-географічного простору постмодерної культури. Підприємницька стратегія життя консьюмерського суспільства потребувала комунікативної парадигми, для того щоб бути обґрунтованою та зрозумілою. Метафізика комунікації, у тому числі в політиці, допомагала брати участь у розподілі та перерозподілі закритих, але контактних просторів та часток їхніх ресурсів між підприємливими бізнесменами та споживачами світового ринку. Комунікація в політиці, економіці, інформаційному середовищі, мистецтві у ХХ ст. стала обкладинкою ринкової демократії. Багато чинників, передусім цифровізація, сприяли делокалізації в минулому комунікативного суб'єкта, сприяли його аскетизму та сингулярності, що вилилося в антропологічний збиток для нього.

Комунікувати можна лише від своєї особи, будучи ідентифікованою та стійкою у своїй культурній приналежності та топологічній присутності. Своєю чергою, кочовий агент, який є поза межами ідентичності, онтологічно не комунікативний і не причетний до просторів, де тимчасово перебуває. Він перформативний, він – потенційний мігрант, існування якого можна назвати гібридним. Американська філософ Батлер у принципі розцінює перформативність як нову онтологію, згідно з якою реальність не є ані природно, ані соціально детермінованою, вона перформатується, певним чином відтворюється самими агентами [2].

Номадичні траєкторії ризомні, вони являють собою самоціль. Не тільки номад рухається своїм шляхом, але сам шлях також не залишається нерухо-

мим. Гібридність буття номада, за словами Дельоза [9, р. 635–636], полягає в тому, що в екзистенційному сенсі його немає поза переміщенням. Переміщення від самого початку притаманне йому і визначає його як кочівника. Кочівник не є рухливий у тому значенні, що він не переміщується від точки до точки, до будинку або від нього, як колись осіла людина. Він рухається разом із будинком, тому йдеться не про рух і видозміну, а про мігрантський спосіб його буття. Кочівника супроводжує постать мігранта, хоча вони не одне й те саме. *Точки присутності* на ризомному шляху номада лише ненадовго переривають рух і довільно змінюють його напрям, і все ж таки відіграють значну роль як єдиний і несуттєвий елемент стабільності, відносний у часі й просторі, але такий, що дає можливість агенту, який мігрує, оцінити й порівняти його попередній і подальший шлях. Саме в таких періодичних точках присутності номад тимчасово привласнює простір і збагачується його вмістом, а також надає сенси пізнаному, створюючи свою індивідуальну точкову мікросферу.

Тема міграції як вимушеного номадизму заслуговує на особливе дослідження. На цьому етапі слід зазначити, що такого роду вимушений номадизм також породжує мережеві структури квазідержавного характеру, які виходять за межі простої спорідненої мережевої організації. Вимушений номадизм – одна із закономірних реакцій на збиток, що переживається людиною в соціальній відчуженості. Саме в ризоморфній, нестабільній та несистематизованій реальності, у контексті розриву ментальних зв'язків, перманентної загрози, тотальної децентралізації, множення антагонізмів, сингуляризації одиниць відбувається загострення проблем імміграції та расизму, екстремізму та дискримінації меншин, моральної деградації. Так, після *збитку* людини, що спостерігається в сучасному світі, ми послідовно переходимо до такого антропологічного аспекту, як *захист*.

Захист розглядається тут як виникаючий унаслідок природної потреби когнітивний, вольовий та психічний стан людини, що є закономірною реакцією на *збиток*, який переживається нею в умовах перманентної *загрози*. Три антропологічні аспекти – *загроза* – *збиток* – *захист* – є невід'ємними елементами існування агента в реаліях мережевої та ворожої йому соціальності. Рефлекс захисту спонукає його до різних асоціальних стратегій, зокрема номадичного характеру, тобто таких, що передбачають аскетичну модель поведінки, – еміграція, безперервна міграція, цифрове кочівництво, ескапізм. Зворотною стороною стану захисту є свідомо відмова людини від духовно-емоційного компонента екзистенції та зосередженість її на жорстко раціональних, практичних засадах активності. Такі засади узгоджуються з юри-

дичними схемами обвинувачення-виправдання та правовою логікою в принципі.

Світ, у якому панують опосередковані дигітальні зв'язки, позбавляє своїх агентів необхідності моральної взаємодії, водночас виводячи на перший план взаємодію інтелектуальну, раціонально і практично обґрунтовану. Раціональна мотивація поведінки спирається на аргументи, об'єктивні факти, логічні підстави, корисні результати, доцільність. Місце моралі як основного регулятора соціальних відносин прагне посісти права нормативність. Агентна спільнота, яка тепер представляє соціум, потребує не духовної гармонії, а виключно правової регуляції. Якщо в основі моральних взаємин лежала довіра, то юридичні відносини будуються на взаємній недовірі, раціональному компромісі та силі доказу.

Зразкової значущості набуває модель суду в сенсі робочого алгоритму взаємодії між сторонами та принципу співвідношення їхніх прав. Кожен учасник має особисті інтереси. Якщо в певній ситуації ти справді не маєш рації, і на тобі лежить провина за скоєне або допущене зло, це зовсім не може бути причиною оцінки та самооцінки тебе як винного і тим більше відповідального за небажану подію, що відбулася. Винним суб'єкта може зробити лише демонстрація очевидних та обґрунтованих аргументів логічного та фактичного характеру, які «працюють» проти нього в цих умовах у цьому місці. Доки таких аргументів немає, він не винен. Однак у випадку, якщо ти насправді невинний у тому, що небажана подія сталася, але це відомо тільки тобі, єдиним, що визначить твою невинуватість, як і раніше, будуть лише аргументи на твою користь, переконливі для інших. Якщо вони відсутні, ти винен. Таким чином, весь простір міжсуб'єктних відносин в аспекті осуд-виправдання, звинувачення-захист вибудовується за принципами банального правосуддя. Сенси присвоюються як результат тією чи іншою мірою успішного доказу, але не реального стану речей. Тобто інтелект визначає реальність, а не навпаки.

Безперечно, правовий захист уявляється сучасній людині найбільш ефективним способом самозбереження та забезпечення власної безпеки. Проте звернення до нього зазвичай буває зумовлено саме радикальним і конкретним посяганням на ті чи інші права і свободи громадян. Критичні ситуації, такі як зниження рівня життя, відчуження від більшості та перебування в соціальній меншості або статусі вигнанця, страх репресій, загроза загибелі та втрати житла в умовах війни по відношенню до мирних людей, які не воюють та перебувають на цивільній території, життя в постійному стресі тощо, не можуть бути подолані за допомогою юридичного втручання. Такі форми індивідуаль-

ного та колективного збитку вимагають інших способів захисту, найпоширенішим з яких є *еміграція*.

Залежно від мети еміграція має свої різновиди: трудова, військова, політична. У значних масштабах кожна з них становить гуманітарний виклик для демографії, бізнесу, культури та освіти країни. Схожими з феноменом еміграції є й інші міграційні стратегії, що дають такі соціальні прошарки, як біженці, вимушено переміщені особи, особи, що мають статус тимчасового захисту, та ін. У загальному антропологічному контексті, зокрема з погляду теорії збитку, усі ці категорії мігрантів являють собою номадів глобального безструктурного простору.

Незалежно від грандіозності планів, мігранти зазнають складнощів з інтеграцією в суспільство та культуру країни перебування, а також для них неминучі проблеми з адаптацією, особливо це стосується вимушених мігрантів. Одним із життєво важливих «живильних» каналів зв'язку з батьківщиною стає для них Мережа. Поступова сепарація емігрантів делокалізує їх у просторі, розсіює і перетворює їхній шлях на ризомні лінії вислизання. Необхідність безперервної трансформації навичок, способу життя, свідомості перетворює людину на суто формального учасника систематизованих соціальних процесів, у яких їй доводиться брати участь. При цьому кочове середовище і втрата ідентичності робить її існування гібридним, розсіяним, таким, що являє собою рух і немислиме без нього.

Незважаючи на видиму *ущербність*, міграційний номадизм є формою *захисту* людини від численних загроз, пов'язаних зазвичай не з тиском авторитарних систем, а навпаки, із самотністю, непотрібністю та загубленістю в хаосі випадкових зв'язків чужого світу. Ризомна номадична траєкторія руху мігранта створює враження безсистемності та марності вічного пошуку, у якому він перебуває. Однак безпосередньо сам по собі рух і є він сам. Тільки в реальності вислизання він може зберегти свою відносну цілісність. Вислизання від небезпеки дає надію на порятунк і водночас, завдаючи безумовного дискомфорту та страждань, є захистом. Тобто оптимальною тактикою *захисту* обрано *втечу*.

Отже, шукаюче й вислизаюче буття в ризоморфній реальності позбавляється усіх бінарностей і антагонізмів, робить природу суб'єкта гетерогенною, від чого *втеча* стає і його трагедією, і його порятунком одночасно, страждання та насолода зливаються, споживання та виробництво невід'ємні одне від одного, збиток та захист більше не пов'язані як причина і наслідок – вони замкнуті в колі, яке їх з'єднує. Потенційність загрози та потенційність *руху від неї* – новий онтологічний проєкт людини та світу. Проте тільки-но рух припиниться, суб'єкт зупиниться, згадає попередню локацію та сприйме нову,

він відчує неймовірну екзистенційну трагедію, отримає тяжку травму відчуження, розриву та незахищеності. Ризомний рух, разом із його причиною, механізмом і напрямом, може бути розцінений як методологічна альтернатива діалектичному руху, що виникла в мережевій мобільній структурі соціальної, політичної, економічної та цифрової реальності.

Висновки. Аналіз особливостей існування людини в сучасній гібридній реальності дозволяє дійти висновку про те, що закономірним і природним для неї в цих умовах виявляється стан різнорідного збитку та бажання його компенсувати, йому запобігти. Нескінченні загрози і пов'язана з ними нестабільність залишають людину віч-на-віч із проблемою самовизначення, яке не може бути остаточним, оскільки безперервно модифікується саме середовище, у якому вона існує.

Вічне розгалуження шляхів та розсіювання ресурсів життєвого становлення людини знаходить своє методологічне вираження в наративі ризоми. Ризомні траєкторії не можуть бути відображені в «дорожній мапі» індивідуальної долі чи соціальної історії. Матриця ризоми – це рух, вічна трансформація. Ця «мапа» допускає зв'язки у всіх своїх вимірах, вона відкрита, трансгресивна, оборотна, може бути розірвана, перевернута, перекинута, схильна до постійних модифікацій, адаптована до будь-яких способів збирання, охоплює агентів будь-якого формату – індивіда, групу, соціальну формацію.

Ризоморфний простір генерує себе, стрімко розгалужуючи альтернативні маршрути своїх локальних та незалежних агентів, перетворюючи їх на безмежну можливість самих себе та жести власних бажань. Так виникає глобально-онтологічна, а не суто інформаційна мережа – мобільна жива структура, активною рушійною силою якої є людина. Жодний ризоморфний вимір буття людини – інформаційний, соціальний, економічний – не буває стабільним і тотожним собі, що не може не позначатися на способі буття кочуючих у ньому агентів. Невичерпні ризики цієї реальності гранично ускладнюють і драматизують буття присутніх у ній. Спроби хоча б на якийсь час збалансувати умови, можливості, бажання та дії у вузлових точках маршруту обертаються для людини хворобливим переживанням свого збитку та пошуками нових стратегій захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bauman Z. Liquid Modernity. Cambridge : Polity Press, 2000. 228 p.
2. Butler J. Notes Toward a Performative Theory of Assembly. Harvard : Harvard University Press, 2015. 256 p.

3. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalinovsky Y. Y., Kalnytskyi E. A., Zhdanenko S. B. Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*. 2018. № 51 (1/2). P. 24–33.
4. Danilyan O., Dzeban O., Kalynovskyi Y. Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. 2022. Vol. 14, № 3. P. 141–161.
5. Danilyan O., Dzoban O., Kalynovskyi Y. Digital man as a product of the information society. *Cogito*. 2023. Vol. 15 (1). P. 142–158.
6. Deleuze G., Guattari F. *Nomadology: The War Machine*. New York : Semiotext(e), 1986. 160 p.
7. Deleuze G. May'68 Didn't Happen. *Two Regimes of Madness. Texts and Interviews 1975–1995* / edited by David Lapoujade; translated by Ames Hodges and Mike Taormina. New York, Columbia University: Semiotext(e), 2007. P. 233–236.
8. Deleuze G. *Negotiations, 1972–1990* / translated by Martin Joughin. New York : Columbia University Press, 1995. 221 p.
9. Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* / translation and Foreword by Brian Massumi. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1987. 628 p.
10. Deleuze G., Guattari F. *Anti-Edipus: Capitalism and Schizophrenia* / translated from the French by Robert Hurly, Mark Seem and Helen R. Lane; preface by Michel Foucault. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1983. 400 p.
11. Florida R. *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*. New York : Basic Books, 2002. 419 p.
12. Foucault M and Deleuze G. *Intellectuals and Power*. In *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* / edited by D. F. Bouchard. Ithaca : Cornell University Press, 1977. URL: https://miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1977_Deleuze-and-Foucault_Intellectuals-and-Power_chapter.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
13. Foucault M. *The Birth of Biopolitics. Lectures at the College de France, 1978–79* / English Series Editor: Arnold I. Davidson ; translated by Graham Burchell. 2008. URL: https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW353/%5BMichel_Foucault%2C_Michel_Senellart%2C_Arnold_I._Davi%28BookFi%29.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
14. Getman A. P., Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalynovskyi Yu. Yu. Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofia*. 2022(3). Vol. 39, № 102. P. 78–94.
15. Guattari F. *The Three Ecologies* / translated by Ian Pindar and Paul Sutton. London and New Brunswick, NJ : The Athlone Press, 2000. URL: https://monoskop.org/images/4/44/Guattari_Felix_The_Three_Ecologies.pdf (дата звернення: 23.01.2024).
16. Kalnytskyi E., Meliakova Y., Kovalenko I., Zhdanenko S. Philosophy of Legal Actionism. *Cogito*. 2023. Vol. 15, № 1. P. 59–79.
17. Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. The Experience of Philosophizing in Emergency Conditions: Specifics and Perspectives. *Cogito*. 2022. Vol. 14, № 3. P. 44–62.

18. Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija. Sociologija*. 2023. Vol. 34, №3. P. 219–227.
19. May T. *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1994. 165 p.
20. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, Mass. : The MIT Press, 1994. 392 p.
21. Meliakova Y., Kovalenko I., Kalnytskyi E., Kovalenko H. Performativity and self-exploitation: body significance in late capitalist era. *Cogito*. 2021. Vol. 13, №4. P. 7–29.
22. Nail T. No Gods! No Masters!: From Ontological to Political Anarchism. *Deleuze and Anarchism* / Chantelle Gray Van Heerden, Aragorn Eloff (ed.). Edinburgh : Edinburgh University Press, 2019. 248 p.
23. Newman S. *From Bakunin to Lakan: Anti-authoritarianism and the Dislocation of Power*. Maryland, MD: Lexington Book, 2001. 197 p.
24. Urry J. *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London : Routledge, 2000. 266 p.
25. Гваттари Ф. Три екології. Ч. 1 / пер. с фр. Л. Прокопенко. URL: <https://politcom.org.ua/feliks-gvattari-tri-jekologii-chast-1> (дата звернення: 27.01.2024).
26. Мелякова Ю. В., Коваленко І. І., Кальницький Е. А. Акценти нової соціальності: спільнота, агентність, індивідуальні права. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. №1 (56). С. 47–75.

REFERENCES

1. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
2. Butler, J. (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Harvard: Harvard University Press.
3. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalinovskiy, Y. Y., Kalnytskyi, E. A., Zhdanenko, S. B. (2018). Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*, 51(1/2), 24–33.
4. Danilyan, O., Dzeban, O., Kalynovskiy, Y. (2022). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito. Multidisciplinary research journal*, Vol. 14(3), 141–161.
5. Danilyan, O., Dzoban, O., Kalynovskiy, Y. (2023). Digital man as a product of the information society. *Cogito*, Vol. 15(1), 142–158.
6. Deleuze, G., Guattari, F. (1986). *Nomadology: The War Machine*. New York: Semiotext(e).
7. Deleuze, G. (2007). *May'68 Didn't Happen. Two Regimes of Madness. Texts and Interviews 1975–1995* / edited by David Lapoujade; translated by Ames Hodges and Mike Taormina. New York, Columbia University: Semiotext(e), 233–236.
8. Deleuze, G. (1995). *Negotiations, 1972–1990* / translated by Martin Joughin. New York: Columbia University Press.

9. Deleuze, G., Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* / translation and Foreword by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
10. Deleuze, G., Guattari, F. (1983). *Anti-Edipus: Capitalism and Schizophrenia* / translated from the French by Robert Hurly, Mark Seem and Helen R. Lane; preface by Michel Foucault. Minneapolis: University of Minnesota Press.
11. Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*. New York: Basic Books.
12. Foucault, M and Deleuze, G. (1977). *Intellectuals and Power*. In *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* / edited by D. F. Bouchard. Ithaca: Cornell University Press. URL: https://miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1977_Deleuze-and-Foucault_Intellectuals-and-Power_chapter.pdf.
13. Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the College de France, 1978–79* / English Series Editor: Arnold I. Davidson; translated by Graham Burchell. URL: https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW353/%5BMichel_Foucault%2C_Michel_Senellart%2C_Arnold_I._Davi%28BookFi%29.pdf.
14. Getman, A. P., Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalynovskyi, Yu. Yu. (2022). Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofía*, Vol. 39(102), 78–94.
15. Guattari, F. (2000). *The Three Ecologies* / translated by Ian Pindar and Paul Sutton. London and New Brunswick, NJ: The Athlone Press. URL: https://monoskop.org/images/4/44/Guattari_Felix_The_Three_Ecologies.pdf.
16. Kalnytskyi, E., Meliakova, Y., Kovalenko, I., Zhdanenko, S. (2023). Philosophy of Legal Actionism. *Cogito*, Vol. 15(1), 59–79.
17. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko, K. (2022). The Experience of Philosophizing in Emergency Conditions: Specifics and Perspectives. *Cogito*, Vol. 14(3), 44–62.
18. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko, K. (2023). Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija. Sociologija*, Vol. 34(3), 219–227.
19. May, T. (1994). *The Political Philosophy of Poststructuralist Anarchism*. University Park: Pennsylvania State University Press.
20. McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
21. Meliakova, Y., Kovalenko, I., Kalnytskyi, E., Kovalenko, H. (2021). Performativity and self-exploitation: body significance in late capitalist era. *Cogito*, Vol. 13(4), 7–29.
22. Nail, T. (2019). *No Gods! No Masters!: From Ontological to Political Anarchism. Deleuze and Anarchism* / Chantelle Gray Van Heerden, Aragorn Eloff (ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
23. Newman, S. (2001). *From Bakunin to Lakan: Anti-authoritarianism and the Dislocation of Power*. Maryland, MD: Lexington Book.
24. Urry, J. (2000). *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge.

25. Gvattari, F. (2020). Tri ekologii. Chast 1 / per. s franc. L. Prokopenko. URL: <https://politcom.org.ua/feliks-gvattari-tri-jekologii-chast-1> [in Russian].
26. Melyakova, Yu. V., Kovalenko, I. I., Kal'ny'cz'ky'j, E. A. (2023). Akcenty' novoyi social'nosti: spil'nota, agentnist', indy'vidual'ni prava. *Visnyk Nacional'nogo yury'dy'chnogo universy'tetu imeni Yaroslava Mudrogo*. Seriya: filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sociologiya, 1(56), 47–75 [in Ukrainian].

Meliakova Yuliia, PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kovalenko Inna, PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kalnytskyi Eduard, PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

THREAT – DAMAGE – PROTECTION: ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF RHIZOMORPHOUS REALITY

This study contains an ontological analysis of the subject's existence in the realities of an open, unstable, heterogeneous space, requiring from him new abilities and qualities that will allow him to survive and adapt. The traumatic social experience of the present generation is reflected in the triad of anthropological aspects of its hybrid existence: threat – damage – protection. The threat appears as permanent. The damage is expressed in a person's loss of identity, sociality and subjectivity. Protection correlates with physicality, mobility and nomadism.

Keywords: *permanent threat, experience of damage, nomadism, migration, network space, rhizomorphic space, agent, mobile asceticism, tragedy, protection.*

